

izvirni znanstveni članek

UDK 179.3(497.12 Nova Gorica)"1845/1847":929 Stanič V.
prejeto: 9. 10. 2001

Tatjana M. Peterlin-Neumaier

dr. naravoslovnih ved, Breslauer StraÙe 58, D-85748 Garching bei München

Poskus izboljšanja ÷lovekovega ravnanja z Ÿivalmi – GoriÙko druÙtvo proti mu÷enju Ÿivali 1845-1847

IZVLEËEK

V sestavku so opisani nastanek, razvoj in delovanje GoriÙkega druÙtva proti mu÷enju Ÿivali, prvega tovrstnega druÙtva v avstro-ogrskem cesarstvu, od ustanavljanja v letu 1845 do prerane smrti njegovega ustanovitelja in gonilne sile Valentina Staniãa v letu 1847 ter nastanek njegovega edinega portreta.

KLJUËNE BESEDE

Valentin Staniã, Gorica, druÙtvo, zaÙãita Ÿivali proti mu÷enju, portret

SUMMARY

AN EXPERIMENT TO IMPROVE MAN'S TREATMENT OF ANIMALS - SOCIETY FOR THE PREVENTION OF CRUELTY TO ANIMALS OF GORICA 1845-1847

In this paper are presented the formation, development and activity of the Society for the Prevention of Cruelty to Animals of Gorica, the first society of its kind in the Austrian Empire, from its inception in 1845 to the untimely death of its founder and driving force Valentin Staniã in 1847, as well as the events leading to his only portrait.

KEY WORDS

Valentin Staniã, Gorica, society, prevention of cruelty to animals, portrait

Prvi začetki

Že od začetkov človeštva so živali služile človeku za hrano in, odkar jih je udomačil, tudi za pomočnika, pogosto tudi za zvestega spremljevalca. Z razvojem človeštva in kulture se je spreminjal tudi odnos do živali. Krščanstvo je zamenjalo krvavo daritev živali na oltarju z daritvijo kruha in vina. Sv. Frančišek Asiški je šel še dalje; ne samo da se je zavzemal za boljše ravnanje z živalmi, s pridigami in dobrim vzgledom je učil ljubezen do njih, imel jih je za svoje brate in sestre. Kljub njegovemu dobremu zgledu, s katerim je postal zavetnik živali, in uku Cerkve, da je dobro ravnanje z živalmi krščanska dolžnost, je ali iz nevednosti ali neumnosti veliko ljudi grdo in kruto ravnalo z njimi in to žal počne še danes.¹

Na začetku 19. stoletja so začeli v Angliji nekateri humanisti napadati nesmiselno mučenje živali in se zavzemati za human odnos do njih. Vedeli so, da imajo ljudje, ki kažejo sočutje do živali, tak odnos tudi do sočloveka. Ko so tudi otroci iz najnižjih družbenih slojev začeli obiskovati šolski pouk, čeprav pogosto le za nekaj let, so bili prepričani, da bosta šolska in cerkvena vzgoja za boljše ravnanje z živalmi pozitivno vplivala na značaj otrok. Upali so, da jim bo na ta način uspelo že v kali zatreti kriminalna nagnjenja in tako ustvariti bolj humano družbo.

Prvo društvo te vrste "Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals" je ustanovil leta 1824 Richard Martin v Londonu. Le nekaj let pozneje so nastala društva v Nemčiji: v Nürnbergu, Dresdnu in leta 1842 v Münchnu. Slednje, katerega namen je bila družbena vzgoja humanega odnosa do živali in ljudi, je ustanovil jurist in dvorni svetnik dr. Ignaz Perner (1796-1867),² ki si je z lastnim trudom pridobil dovolj premoženja, da se je lahko pri 37 letih umaknil v privatno življenje. Kot izredno sposoben in delaven mož je posvetil društvu in širjenju njegovih idej in idealov ves svoj čas, energijo in tudi dober del svojega premoženja. Obširno si je dopisoval v štirih jezikih, pisal letna poročila in jih tiskal na lastne stroške. Somišljenike v domovini in tujini je spodbujal, da so po vzoru münchenskega društva delili njegovo poučno literaturo predvsem med mladino, skrbeli za objavljanje brusur in člankov o nujnosti boljšega ravnanja z živalmi v javnih občilih, pri oblasteh so skušali doseči prepoved najbolj surovega ravnanja z njimi, pridobivali somišljenike med izobraženci in ustanavljali nova društva. To izredno uspešno društvo je imelo ob začetku leta 1845 že 3600 članov in 100 podružnic na Bavar-

skem ter stike in sodelovanje z zainteresiranimi osebami v drugih nemških kraljevinah, deželah avstrijske monarhije, Angliji, Franciji, Italiji in celo Rusiji.

Po posredovanju bavarskega kralja Ludvika I. (vladal 1825-1848), pokrovitelja münchenskega društva proti mučenju živali, so 1844. leta poročila društva za leto 1843 prišla v roke avstrijskega kanclerja kneza Metternicha, ki jih je zaukazal razposlati vsem deželnim vladam s prošnjo, da se zavzamejo za ideje društva.³ Eno teh poročil, 74 strani dolga brošura z naslovom *Pflichten gegen die Thiere*, v kateri sta bila objavljena istoimenski spis J. J. Zaglerja in omenjeno letno poročilo, je po vsej verjetnosti v začetku 1845 po več ovinkih prispele v konzistorij goriške nadškofije.

Tam ga je dobil v roke pravi mož, stolni kanonik Valentin Stanič (Stanig, 12. februar 1774 – 29. april 1847),⁴ goriški narodni prepoveditelj, pesnik, humanist in alpinist,⁵ od leta 1822 član goriške kmetijske družbe in od leta 1828 višji inšpektor vseh nemških šol⁶ na Goriškem, ki je 1840 ustanovil gluhošolnico v Gorici. Že kot kaplan na Banjšicah (1802-1809) in vikar v Ročinju (1809-1819) se je zavzemal za bolj pametno in čuteče ravnanje z živino. Kmete je ostro grajal, če so vpregam nalagali pretežke tovore in jih neusmiljeno pretepali, včasih je še celo sam pomagal vleči, da so mogli voli speljati.⁷ V Ročinju je sam podkoval konje in med delom lastniku "pripovedoval, koliko živina bosa trpi, učil ga je ali pa tudi tu i tam po strani z besedo usekal tako, da drugič je gotovo konja podkoval, predno je vikarju prišel pred oči".⁸ Vsakemu, tudi pomembnim osebnostim je povedal svoje mnenje. A dostikrat se je zgrozil, ko so ti na njegovo prošnjo, naj bodo bolj usmiljeni z živaljo, odgovorili, da "bi žival morala biti kanonik, pa ji ne bi bilo treba vleči", kmetje pa, da "naj trpi, saj nima drugega pekla".⁹

Ustanovitev društva

Stanič se je takoj strinjal z vsebino münchenske

¹ Glej Štrubelj, Ljudska vednost o domačih živalih in tuja učenost na naši zemlji. *Traditiones*, 25, 1996, str. 453-460.

² Avtobiografija v: Perner, *JBMVT für 1847*, str. 3-4.

³ Perner, *JBMVT für 1847*, str. 67.

⁴ Glej Koblar-Gspan, Stanič, Valentin, *SBL III*, str. 439-442.

⁵ Valentin Stanič, prvi alpinist v *Vzhodnih Alpah* (ur. Stanko Klinar), Ljubljana 2000; Peterlin-Neumaier, 200-letnica prvenstvenega vzpona (Watzmann), *Planinski vestnik*, 99, 1999, str. 242-246; Peterlin-Neumaier, Grossglockner praznuje 200-letnico, *Planinski vestnik*, 100, 2000, str. 304-309.

⁶ Nemške šole so bile vse osnovne in srednje šole razen gimnazije. Na Kranjskem je bil na slovenskem etničnem ozemlju šele od leta 1829 naprej pouk v prvih treh razredih osnovne šole samo v slovenščini. Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 393.

⁷ [Levec], *Valentin Stanič*, str. 24-25.

⁸ Prav tam, str. 16.

⁹ Perner, *JBMVT für 1844*, str. 47; NUK, MS 1387, Staničevo pismo Pernerju, Gorica, 21. 2. 1845.

knjižice. Kljub temu, da je bil star že 71 let, po branju ni dolgo premišljeval, temveč se je z njemu lastno energijo in gorečnostjo lotil novega izziva. Povezal se je z živinozdravnikom dr. Janezom Bleiweisom (1808-1881), tajnikom Kranjske kmetijske družbe in izdajateljem Novic, da bi v njih priobčili odlomke iz münchenskega letnega poročila. Pernerju je 21. februarja 1845 sporočil, da ga je poročilo globoko ganilo in da obžaluje "po eni strani, da je ljudstvo na Goriškem še zelo nazadnjaško, da ne uvidi, da so živali božji stvor, ki jih sicer smemo koristiti, a ne mučiti, po drugi strani, da se mladini v šoli doprinaša samo znanje, ne pa tudi srčna kultura. Na podeželju so ljudje večinoma tako surovi in gospodarsko nespametni, da svojo živino s stradanjem in preoblaganjem uničujejo, namesto da bi jo skušali čim bolj koristiti v svoj prid." Izjavil je, da želi postati član društva, in zato priložil 30 goldinarjev za dosmrtno članarino. Zaprošil je za čimveč münchenskih spisov (letnih poročil, odredb, poučnih člankov itd.), da jih bo po uradni poti razdelil v nadškofiji in, če jih bo dovolj, na celem Primorskem. Upal je, da bo na takšen način pridobil nove člane. Če pa bi se izkazalo, da bi bilo smiselno imeti lastno društvo, bi ga mogoče tudi ustanovil. Zato, da bi tudi preproste ljudi prepričal o nujnosti bolj humanega ravnanja z živalmi, "so potrebni primerni spisi, ki naj najprej poučijo duhovnike, nižje uradnike, učitelje itd. in jih navdušijo za dobro stvar. Take spise sicer deloma izdajajo tozadevna društva; ampak smotrna načela bi morala priti v šolske knjige. Večinoma še nežna in mlada srca bodo poučne in svarljive spise dobro sprejela in se po njih ravnala; "ampak zakrknjeni mučilec ljudi in živali bo umrl grešne smrti, pravi Sveto pismo".¹⁰

Perner se je Staniču 4. marca 1845 pisno zahvalil za vstop v društvo, mu zaželel veliko uspeha pri ustanovitvi lastnega društva, mu obljubil enako pomoč kot svojim podružnicam in mu poslal zaželele publikacije.¹¹ Stanič se je takoj lotil dela in je že v treh mesecih zbral 100 zainteresiranih mož,¹² ki so maja 1845 sklenili, da ustanovijo društvo. Nadškofijski konzistorij - po vsej verjetnosti v njegovem imenu Stanič - je vložil prošnjo za izdajo tozadevnega dovoljenja in ga tudi dobil. Na osnovi dekreta združene avstrijsko-tilirske dvorne pisarne na Dunaju 26. junija (Z. 17.529/1264) je primorski gubernij dovolil delovanje društva z odlokom, izdanim 26. julija 1845 (Z. 17.384). Stanič je vabilo za vstop v društvo 22. septembra razposlal v 4000 izvodih, primorski gu-

bernij pa ga je priobčil v L'Osservatore Triestino.¹³ Ljudje so se pridno odzivali in tudi, a malo manj pridno, plačevali 30 krajcarjev letne članarine, ki so jo porabili za financiranje tiskovin, ki so jih člani dobivali zastonj. Društvo je bilo uradno ustanovljeno na občnem zboru 14. februarja 1846.¹⁴ Na njem so izvolili upravni odbor in potrdili statut društva, ki je tedaj štel že 600 članov.¹⁵ Manj kot dva tedna pozneje, 26. februarja, je imelo društvo v prostorih magistrata svoj prvi javni zbor.¹⁶

Z ustanovitvijo Goriškega društva proti mučenju živali ni nastalo samo prvo društvo te vrste na slovenskih tleh, temveč prvo tako društvo v Avstrijski monarhiji. Na Tirolskem, Salzburškem, v Zgornji Avstriji (Linz) in v Lombardiji (Milano) so sicer že prej kot na Goriškem navezali stike z münchenskim društvom, skrbeli za uvajanje odredb po njegovem vzgledu in delili oziroma ponatiskovali njegove spise, a si nikakor niso tako načrtno prizadevali za ustanovitev lastnega društva kot Stanič. Šele z nekajmesečno zamudo so nastala društva v Budimpešti¹⁷ in 25. junija 1846 v Linzu¹⁸ ter dobro leto kasneje, marca 1847 tudi na Dunaju.¹⁹ Ker leži Gorica danes v Italiji, je bilo to tudi prvo društvo za varstvo živali na ozemlju današnje Italije.

Predsednik društva je bila, kot je bilo v tistih časih običajno, pomembna osebnost, v tem primeru tržaški gubernijski svetnik in okrožni glavar Venceslav grof Gleisbach, podpredsednik pa Valentin Stranič, ki je bil dejanska duša in gonilna sila društva. Tajnik je bil mestni svetnik Kromier, župan je bil član upravnega odbora, pokrovitelj pa nadškof Franc Ksaver Lušin (Luschin: 1781-1854, nadškof 1835), ki je tudi finančno podpiral vse dobrodelne ustanove v Gorici. Brez tako vplivnih članov namenov društva ne bi bilo mogoče uresničiti. K društvu so pristopili tudi celjski opat in poznejši lavantinski škof Anton Martin Slomšek (1800-1862) ter še neki drugi škof, zelo verjetno ljubljanski škof Anton Wolf (1782-1859), štirje proštji in druge pomembne osebnosti, večina višjega plemstva, oficirji, dvorni in gubernijski svetniki, pametnejša večina uradnikov, meščani, vodstvo goriške tovarne sladkorja, posestniki, profesorji ter večina duhovnikov in učiteljev v nadškofiji.²⁰ Čla-

¹³ Ker vabila ni v izvodih iz leta 1845, je moralo iziti januarja ali februarja 1846. Tega letnika v Gorici ni, v Trstu pa je nedostopen.

¹⁴ Stanig, Kurzer Bericht, *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 57-58, 66.

¹⁵ Perner, *JBMVT für 1846*, str. 51.

¹⁶ *Novice*, 4, 1846, 40; Perner, *JBMVT für 1846*, str. 44.

¹⁷ Fuster, *Der Verein wider Thierquälerei*, str. 47.

¹⁸ Pismeno sporočilo dr. Georga Heilingssetzerja, Österreichisches Landesarchiv, Linz. Za pomoč se mu tukaj iskreno zahvaljujem.

¹⁹ *Novice*, 5, 1847, str. 60.

²⁰ Stanig, Kurzer Bericht, *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 57; Perner, *JBMVT für 1846*, str. 51, 58.

¹⁰ Prav tam, str. 46-48.

¹¹ NUK, MS 1387, Pernerjevo pismo Staniču, München, 4. 3. 1845, v slovenskem prevodu v: [Stojan], *Miloserčnost do živali*, str. 65-66.

¹² Ignaz Perner, *JBMVT für 1846*, str. 44.

na sta bila seveda tudi dr. Anton Fister (Füster: 1808-1881), takrat profesor bogoslovja v Gorici in verjetno Staničeva desna roka pri ustanovitvi društva ter po njegovi smrti njegov naslednik,²¹ in že omenjeni dr. Janez Bleiweis.

Maloštevilnih gubernijskih odredb, ki so urejale lov na male poljske in gozdne živali in jih ščitile v času valjenja in vzreje mladičev, se je le redkokdo držal. Proti mučenju živali in domače živine, ki je bila na milost in nemilost prepuščena volji in muham gospodarjev in skrbnikov, pa ni bilo nobenega zakona. Zato so se zanje zavzela društva proti mučenju živali, ki so v svojih statutih natančno opredelila svoj namen in sredstva za njegovo uresničitev. Statut novega društva v Gorici, ki so ga natisnili jeseni 1846,²² se žal ni ohranil v celoti.²³ Verjetno je bil podoben münchen-skemu, kajti namen društva je bil isti.

Namen društva je bila zaščita nemočnih živali pred nepotrebnim in nesmiselnim trpljenjem. Društvo si je prizadevalo odpraviti vsaj najbolj okrutne načine mučenja, h katerim so spadali predvsem prevažanje klavne in delovni pogoji vprežne živine. Pri prvem so trpela hude in nesmiselne muke predvsem teleta, pa tudi ovce, ki so jih običajno z zvezanimi nogami, obešenimi za noge ali kot hlode naložene na vozovih po več dni žejne in lačne prevažali v mesto na trg in v klavnico. Dosti bolje se ni godilo vpregam, ki niso bile vedno podkovane in ki so jim prevozniki nalagali več kot so mogle vleči, jih divje pretepali in jim odrekali hrano in pijačo. Živino so klali pri polni zavesti in običajno na neprimeren način, tako da je bil postopek predolg in jih je šele smrt odrešila neznosnih bolečin. Ribe, rake in polže so puščali počasi umirati v transportnih zabojih, žabam so po navadi še živim odtrgali le zadnje krake in jih pustili počasi crkniti. Mučenje se je nadaljevalo v kuhinji, kjer so še živi perutnini skubili perje in še živim ribam trebili luske ter jih začeli kuhati v mrzli vodi. Nesmiselna utvara, da je možno domače živali spremeniti v divjačino, je bila kriva, da so prašiče in perutnino pred zakolom divje gnali po dvorišču. Za popolnoma nepotrebne in boleče operacije na domačih živalih je bilo verjetno krivo praznoverje, saj so ljudje bolj verjeli mazačem kot živinozdravnikom. Konjem so, denimo, žgali nebo in zabadali vanj igle, da bi jim na tak način

povrnili apetit. Človeška zabava pa je bila vzrok za lov na ptice pevke, ki so jim iztaknili oči, da bi noč in dan pele, za petelinje boje, pasjo gonjo, streljanje na domače gosi itd.²⁴

Zavetniki živali so v svojih spisih vedno znova poudarjali, da so tudi živali in ne samo ljudje živa bitja in da jim je zato treba zagotoviti njihovim potrebam odgovarjajoče življenje. Tudi živali občutijo veselje, žalost in bolečino, lakoto in žejo. Živali so sočutna in družabna bitja, ki se podobno kot ljudje sporazumevajo s pomočjo kretenj in svoje govornice (lajajo, brenčijo, mijavkajo ...), si gradijo domove (brloge, gnezda ...), požrtvovalno skrbijo za svoje mladiče, branijo sebe in svoje pred napadalci. Vsaka vrsta živali ima svoj način življenja, posebne navade in spretnosti, v katerih se odlikuje in pogosto celo prekaša človeka.²⁵

MILOSERČNOST

do

ŽIVAL.

PODUK

za mlade in stare ljudi.

Na svitlo dan

od

e. k. kmetijske družbe na Krajskim.

V Ljubljani, 1846.
Natisnil Jožef Blaznik.

Doklada Novic.

²¹ NUK, MS 1387, Luschin, pismo Bleiweisu, 1. 7. 1847.

²² NUK, MS 1387, Stanig, pismo Bleiweisu, 4. 8. 1846.

²³ Ohranile so se le dolžnosti članov: 1. lepo ravnanje z živalmi, ki jih nikakor ne smemo moriti ali trpinčiti, 2. si po svoji moči prizadevati, da tudi družinski člani ne mučijo živali, tuje ljudi opozarjati in svariti ter živali ščititi pred mučenjem, 3. plačevati članarino - 30 krajcarjev na leto, 4. novačiti svoje bližnje in prijatelje. Zbrana članarina služi za tiskanje poučnih spisov, ki jih društvo brezplačno deli po celi deželi mladim in starim. [Stojan], *Miloserčnost do žival*, str. 63-64.

Miloserčnost do žival (70 strani) je spisal Mihael Stojan po naročilu Kranjske kmetijske družbe. Izšla je v štirih nakladah, prvič 1846 in zadnjič 1849.

²⁴ Perner, *JBMVT für 1843*, str. 51-52; Füster, *Der Verein wider Thierquälerei*, str. 20-27; [Stojan], *Miloserčnost do žival*, str. 50-55.

²⁵ Zagler, *Pflichten gegen die Thiere*, str. 1-15.

Namene društva so tudi v Gorici skušali doseči z vzgojo ljudi. Želeli so jih poučiti, da je sočutje do živali krščanska dolžnost, da je Bogu povšeči, ker se v tem odraža človekov dober značaj, da je trpinčenje živali nesmiselno, ker kmetu ekonomsko bolj škodi kot koristi. Dopovedovali so jim, da ima več koristi od pametnega in humanega ravnanja z živalmi in da lahko uživanje mesa mučene klavne živine škodi človekovemu zdravju.

Ideje so izobraževalci (šolski učitelji, duhovniki) širili s pomočjo poučne literature, ki so jo delili zastonj. Ker so si največ uspeha obetali od vzgoje šolske mladine, so ji tudi posvečali največ pozornosti; dobila je večino društvenih spisov. Prizadevali so si tudi, da bi spisi vsaj delno našli pot v šolske knjige, a do tega ni prišlo. Novačenje članov med izobraženci ni prineslo samo novih misijonarjev za dobro stvar, temveč tudi članarino, ki je bila skupaj z darovi nujno potrebna za nakup brošur in tiskanje lastnih publikacij z živinovarstveno tematiko. Tesno sodelovanje z državnimi (vlado, vojsko, policijo, šolami itd.), cerkvenimi (konzistoriji, župnijami, šolskim nadzorstvom in internati) in privatnimi ustanovami (cehi, tovarnami), živinozdravniki ter drugimi društvi, predvsem s kmetijskimi družbami, ki so takoj podprle društvo, je pomagalo širiti njegove ideje s članki v časopisu, n.pr. v Novicah, deliti njegovo literaturo in pridobivati nove člane. V ta namen so pisali tudi v javna občila, ki pa so bila v predmarčni dobi še redka.

Ker večine prebivalstva ni bilo mogoče prepričati o smiselnosti bolj humanega ravnanja z živalmi samo s pametnimi razlogi in poučnimi spisi, so bile potrebne še ustrezne prepovedi in kazni. Te so na preobneno društva, ki je delovalo v javnem interesu in je zato imelo od vsega začetka odločno zaslombo oblasti,²⁶ izdajali državni organi v obliki odlokov in odredb. Člani in policija pa so bedeli nad njihovim izvajanjem in, če je bilo potrebno, prestopnike ostro kaznovali.

Perner je ob svojem prvem pismu 4. marca 1945 Staniču poslal 300 izvodov brošure s Zaglerjevim spisom in letnim poročilom za 1843 ter še druge publikacije,²⁷ med njimi *Pfennig Bilder, mit Geschichten für Kinder* iz prve naklade leta 1845.²⁸ To drobno knjižico je spisal in z risbami opremil slikar Wilhelm Gail, vnet zavetnik živali in član upravnega odbora münchenskega društva.

Staniču so bile kratke poučne zgodbe za mladino tako všeč, da je 10. junija zaprosil za 3000 knjižic samo z ilustracijami brez besedila, da jih bo opremil s slovenskim in italijanskim besedilom.²⁹ Slovenski prevod je dobil naslov *Kratke povesti s podobami*. Ker je Stanič želel deliti poučno literaturo med pripadnike vseh jezikovnih skupin na Goriškem, je potreboval publikacije v slovenskem, nemškem in italijanskem jeziku. Iz Milana, kjer je glavni policijski urad že leta 1843 navezal stike z münchenskim društvom in od njega dobival poučne spise,³⁰ si je preskrbel Zaglerjeve in Pernerjeve spise v italijanskem prevodu.³¹ Brošur Stanič ni delil le v goriški nadškofiji, temveč po celi Iliriji in po Slomškovi zaslugi tudi na Štajerskem. Zlasti *Kratke povesti s podobami*, ki so jih delili po šolah in župniščih, so kmalu pošle. Zato so v jeseni 1845 iz Münchna poslali v Ljubljano lesoreze, ki jih je po Gailovih risbah izdelalo znano münchensko knjižno in grafično podjetje Schneider in Braun, da je lahko tiskar Jožef Blaznik natisnil nove knjižice, večino za Staniča,³² ki je 1300 izvodov takoj podaril Bleiweisu, da jih je ta priložil k 51. št. Novic (17. decembra 1845), in 2000 izvodov po naročilu škofa Wolfa za ljubljansko škofijo.³³ Knjižice so izšle tako v bohoričici kot v gajici. Verjetno je dal Stanič kot pristaš bohoričice tiskati vse izvode, izjema so bili tisti za Bleiweisa, v tej pisavi. Nato so lesoreze poslali v Zagreb za izdajo *Kratkih povesti s podobami* v hrvaščini. Spomladi 1846 je Stanič spet odkupil od münchenskega društva 4000 *Pfennig Bilder, mit Geschichten für Kinder* ter 1700 Zaglerjevih in Pernerjih spisov, v Milanu pa spise v italijanščini.³⁴

Staniču je uspelo za koristno stvar navdušiti več uglednih mož, da so pisali prispevke o potrebi humanega ravnanja z živalmi in o društvu, ki deluje v ta namen. Seveda so se ti pri svojih spisih opirali na članke drugih živinovarstvenikov ter na

²⁶ Kancler Metternich je bil častni član dunajskega društva proti mučenju živali. Perner, *JBMVT für 1847*, str. 67.

²⁷ NUK, MS 1387, Perner, pismo Staniču s 4. 3. 1845, v slovenskem prevodu v: [Stojan], *Miloserčnost do živali*, str. 65-66.

²⁸ V tej nakladi je izšlo 1,2 milijona izvodov. Enako velika je bila naklada iz l. 1846. Naslov *Pfennig Bilder* je nastal, ker je en list z eno zgodbico in dvema risbama stal točno en pfenig, cela knjižica z 11 zgodbicami in 23 ilustracijami na 24 straneh v formatu 11,3 x 10,8 cm pa 3 krajcarje.

²⁹ Perner, *JBMVT für 1846*, str. 44; Blaznik je nastisnil 2000 brošur s slovenskim in 1000 z italijanskim besedilom. NUK, MS 956, Arbeitsbuch der Josef Blasnik'schen Buchdruckerei 1845-1853, vpis 2. 10. 1845.

³⁰ Perner, *JBMVT für 1843*, str. 40 in 48.

³¹ Zaglerjevo brošuro je prevedel dr. Giacinto Silvestri: *Sui Maltrattamenti delle Bestie e sui Doveri que abbiamo verso di loro*. Prva naklada je izšla leta 1845, druga pa leta 1846; Stanig, Kurzer Bericht..., *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 57, 61-62.

³² Stanič je dal Blazniku v tisk 9800 *Kratkih povesti*: 5800 izvodov v slovenščini, 2000 v nemščini in 2000 v italijanščini. NUK, MS 956, Arbeitsbuch der Josef Blasnik'schen Buchdruckerei 1845-1853, vpis 1. 5. 1846; Oglas, *Novice*, 4, 1846, Doklada 2 (21. januarja). Knjižice so bile v Ljubljani (pri Blazniku), Celju, Celovcu in Mariboru tudi naprodaj za 4 krajcarje. Ni jasno, ali so bile iz naklade za Staniča ali iz dodatne naklade za prodajo.

³³ NUK, MS 956, Arbeitsbuch der Josef Blasnik'schen Buchdruckerei 1845-1853, vpis 16. 3. 1846.

³⁴ Perner, *JBMVT für 1846*, str. 58-59.

letna poročila münchenskega in drugih društev proti mučenju živali, iz katerih so pobrali oziroma prevedli tudi cela poglavja. Bleiweis, za katerega je bila Kranjska kmetijska družba tudi neke vrste društvo proti mučenju živali, je delil med člane spise münchenskega in goriškega društva, zbiral zanj članarino, v Novicah pisal o društvih proti mučenju živali in objavljaj tozadevne članke.³⁵ Poskrbel je tudi, da je župnik in nabožni pisatelj Mihael Stojan (1804-1863), dopisni član Kranjske kmetijske družbe iz Gomilkega na Štajerskem, spisal edino izvorno tovrstno delo v slovenščini, brošuro z naslovom *Miloserčnost do živali*, ki jo je dala leta 1846 kmetijska družba natisniti na lastne stroške.³⁶ Naročniki Novic so jo dobili zastonj kot prilogo 14. št. (8. aprila 1846).

Tudi Slomšek, ki je idejno in finančno podpiral goriško društvo proti mučenju živali ter zanj pridobil številne člane, se je v svojih spisih že od nekdanj zavzemal za večjo obzirnost do živali. V leta 1842 izdani čitanki *Blashe in Neshiza v nedelski sholi* in že v prvi izdaji *Drobtince* za leto 1846 je objavil več zgodb o živalih in njihovem življenju in o njihovi koristi za človeka in človekovi krščanski dolžnosti do njih.³⁷ V Staničevem nekrologu je kratko in jedrnato povedal svoje mnenje: "Trojno se človek nad živino pregreši: prvič kedar živino v nemar pusti, njo ne čedi ino ji ne streže, de živina stradati more; drugič kedar živino pretepa alj preobloži; tretjič pa tudi, ako njo omehkuži in preopase, kakor nektire gospé svoje cuceke, de od same masti sopihajo. Bog je ljubo živino stvaril ino za njo skerbí; on ga bo, kdor se nad njo pregreši, štrafal. Tiga greha so hotli rajni Stanič svoje rojake ovarvati. Bog jim daj dobro za to posledno napravilo starih dni".³⁸

Tudi v Gorici sta se pisanja lotila dva duhovna: nadškofijski kancler Anton Urdih, član upravnega odbora goriške kmetijske družbe, je za koledar družbe za leto 1846 spisal kratek prispevek proti trpinčenju živali v italijanščini,³⁹ dr. Anton Fister pa izredno informativno knjižico v nemščini *Der Verein wider Thierquälerei*, ki je leta 1846 izšla na stroške društva na Dunaju. V njej je opisal cilje

društva proti mučenju živali in navedel razloge za njegovo ustanovitev ter možnosti ukrepanja proti trpinčenju živali. Do predvidenega prevoda in izdaje brošure v italijanščini in slovenščini⁴⁰ verjetno ni prišlo⁴¹ ali pa so se vsi izvodi izgubili. Stanič sam je prevedel iz nemščine pesem proti trdosrčnemu ravnanju z nekim starim odslužnim konjem pod naslovom *Zvon sile*,⁴² ki je izšla v *Miloserčnosti*. Poleg tega je v *Illirisches Blatt* dvakrat poročal o delovanju društva: v prispevku *Kurzer Bericht über den Görzer Verein wider die Thierquälerei* je objavil letno poročilo, datirano s 6. septembrom 1846, in v članku *Noch einiges zum Berichte über den Görzer Verein wider die Thierquälerei* svoja pisma o nadaljnjem razvoju društva. Tudi "znani kranjski pisatelj Levičnik"⁴³ je menda prevajal nemške spise proti mučenju živali v slovenščino,⁴⁴ a jih nisem mogla nikjer odkriti.⁴⁵ Založniška dejavnost goriškega društva (12.000 - 15.000 knjižic)⁴⁶ ter nakup poučnih spisov v Ljubljani,⁴⁷ Münchnu in Milanu,⁴⁸ ki jih je v glavnem zastonj delilo med ljudi, predvsem med mladino, in pošiljalo celo v Dalmacijo in benečansko-lombardijsko kraljestvo, sta zahtevala veliko denarja, tako da je imelo društvo 6. septembra 1846 kjub povečanemu številu članov – štelo jih je že več kot 1000 – več kot 60% primanjkljaj. Ta bi bil odločno večji, če ne bi društvu uspelo prodati lavantinskemu konzistoriju večjega števila brošur za 140 goldinarjev.⁴⁹

Zaradi doslednosti omenjam še enega pisca, ki se je lotil tematike varstva živali, še preden se je na slovenskih tleh začelo tovrstno gibanje. Dr. Simon Klančnik (1810-1844) je že 1840 prevedel *Lehrbuch der christlichen Wohlerzogenheit*, ki jo je spisal Bernhard Galura, v slovenščino. Izšla je z naslovom *Napeljevanje k pobožnimu življenju in lepi*

⁴⁰ Perner, *JBMVT für 1846*, 1846, str. 52.

⁴¹ Stanič toži Bleiweisu, da prof. Petruzzi ne kaže volje za prevod Fisterjeve brošure v italijanščino, ker temu na tozadevno prošnjo ni odgovoril. NUK, MS 1387, Staničevo pismo Bleiweisu, 4. 8. 1846.

⁴² [Stojan], *Miloserčnost do živali*, str. 45-49.

⁴³ Verjetno je mišljen Jernej Levičnik (1808-1883), ki je bil 1838-1852 kurat v trdo nemški Zg. Pleši/Inner Teuchen nad Osojskim jezerom na Koroškem.

⁴⁴ Perner, *JBMVT für 1847*, str. 77.

⁴⁵ Ker pri *Kratkih povestih s podobami* ni navedeno ime prevajalca, je možno, da jih je prevedel Levičnik. A to je samo ugibanje.

⁴⁶ Perner, *JBMVT für 1846*, str. 59.

⁴⁷ Stanič je odkupil 1000 izvodov *Miloserčnosti* za 41 fl. 10 kr. NUK, MS 956, Arbeitsbuch der Josef Blasnik'schen Buchdruckerei 1845-1853, vpis 1. 5. 1846.

⁴⁸ V Milanu Stanič ni odkupil samo italijanskega prevoda Zaglerjeve brošure in Pernerjevega letnega poročila za 1843, temveč tudi 1846 izšle *Compassione verso le Bestie, Novelline per l'Infanzia*, spise po vzoru münchenskih *Pfennig Bilder, mit Geschichten für Kinder*. Stanič, *Kurzer Bericht, Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 62.

⁴⁹ Odkup brošur je prinesel društvu 140 goldinarjev. Prihodki so znašali 651, izdatki pa 1060 goldinarjev. Stanič, *Kurzer Bericht, Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 66.

³⁵ Glej *Novice*, 3, 1845, str. 66, 100, 106, 204; *Novice*, 4, 1846, str. 40, 56, 92; *Novice*, 5, 1847, str. 4, 36, 60, 64, 66, 71, 72, 78.

³⁶ *Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschaftsgesellschaft in Krain*. Jahrgang 1846, 14.

³⁷ V *Drobtince*, 1, 1846 so Slomškovi članki: *Kraleva zverina*, str. 161-66, *Ptičja rajtinga*, str. 172-73 in *Postave za ptičji lov*, str. 174-75.

³⁸ Slomšek, Valentin Stanig, *Drobtince*, 3, 1848, str. 89.

³⁹ Urdich, *Sul maltrattamenti delle bestie, Calendario per l'anno comune 1846 dall' I. R. Società Agraria di Gorizia*, str. 27-34. Po podatkih v Goriškem nadškofijskem arhivu je bil Anton Urdih slovenskega pokolenja. Rodil se je 17. 1. 1795 v Mavhinjah na goriškem Krasu, umrl pa 8. 8. 1865 kot dekan stolnega kapitlja v Gorici. Za informacijo se iskreno zahvaljujem g. Francu Kralju.

mu zadržanju. Klančnik se je v predgovoru zavzemal za krščanski odnos do vseh živih bitij, tudi do živali. Kmalu je spisal še brušuro *Mildherzigkeit gegen Thiere*, ki je izšla leta 1843 v Innsbrucku.⁵⁰ Te brošure danes ne najdemo v nobeni slovenski knjižnici, mogoče zato, ker je bilo po izjavi njegovega sodobnika Rozmana v njej toliko napak, da so jo morali zavreči.⁵¹

Sodelovanje goriškega društva proti mučenju živali s sorodnimi društvi in kmetijskimi družbami, ki so se zavemale za iste cilje, je bila tesna. Korrespondenca iz tistih časov se razen v odlomkih ni ohranila. Vemo pa, da so si društva oziroma njihovi najbolj aktivni člani (Stanič, Bleiweis, Perner, Barth-Barthenheim iz Linza ...) pošiljala in izmenjavala poučne in druge spise. Kranjska kmetijska družba je že maja 1845 delila svojim članom Pernerjeve in Zaglerjeve spise.⁵² Odlomki iz brošure⁵³ dr. Constantina pl. Fradenecka, okrajnega zdravnika v Celovcu in člana koroške kmetijske družbe, ki jo je junija 1845⁵⁴ razposlal vsem takim družbam v avstrijskem cesarstvu,⁵⁵ so našli pot v Fisterjevo poučno knjižico. Stanič in Bleiweis sta dobivala publikacije⁵⁶ tudi od zelo aktivnega društva proti mučenju živali iz Linza⁵⁷ in vsaj Stanič, verjetno preko Pernerja, tudi spise drugih nemških društev proti mučenju živali n.pr. iz Dresdna, Leipziga, Nürnberga in Stuttgarta.⁵⁸

Brošure so bili namenjene trem skupinam ljudi: izobražencem v nemščini, ki so jo v tistih časih uporabljali tudi slovenski izobraženci, preprostim ljudem, ki so obvladali le slovenščino, in otrokom pa v njihovem maternem jeziku.⁵⁹ V času, ko je

bilo privatno in javno življenje nerazdružljivo povezano s Cerkvijo in vero, so avtorji vseh vrst spisov proti mučenju živali moralno utemeljevali razloge za njihovo zaščito z božjimi zapovedmi oziroma Svetim pismom. Humanističnim razlogom na podlagi krščanske etike so dodali še utilitaristične, to je ekonomske in zdravstvene razloge. Neuko ljudstvo pa je dobilo še pouk o domačih in divjih živalih, njihovem življenju, navadah in potrebah.

Ker se je za društvene cilje zavzemalo vedno več učiteljev in duhovnikov, ki so pri pouku v šoli in nedeljski šoli učili otroke o pregrešnosti mučenja živali in jim delili poučne knjižice, se je vedenje o društvu in njegovem delovanju hitro širilo. Predvsem *Kratke povesti s podobami* so se morale otrokom zaradi velikega števila ličnih ilustracij priljubiti, kajti otroške literature skorajda ni bilo. Otroško čtivo so bile v glavnem za otroke prirejene zgodbe iz Svetega pisma. Žal ne ta brušura ne druge pri nas niso postale predpisana šolska berila.⁶⁰ Ali oblast ni uvidela potrebe ali pa šolski sklad enostavno ni imel denarja za nove šolske knjige.

Stojan je pouku o živalih posvetil približno polovico svoje brošure, a ga je omejil na ribe, ptice, žuželke, zveri in živino. Slednji sta Stojan in Fister v duhu takratnega časa odrekovala "samostojnost, ker nima ne pameti ne svobode, v svojem odnosu do človeka je samo sredstvo do cilja. Za človeka mora delati, služiti mu mora za hrano, obleko in tudi v zabavo. - Človek pa mora z oblastjo, ki mu jo je dal nad živalmi najboljši in nadvse modri Stvarnik, ki je ustvaril človeka po svoji podobi, z dobroto in modrostjo, to je milo, pametno, smotrno ravnati."⁶¹ Podobno naj bi ravnali tudi z malimi poljskimi in gozdnimi živalmi, zveri naj bi se ogibali in bali. O ravnanju z divjačino pa sta oba avtorja molčala. Ne onadva ne kakšen drug pisec ni opisal divjačine oziroma potrebe po njeni hitrejši in manj boleči usmrtni. Domnevam, da zato, ker zemljiških gospodov kot navšjega družbenega sloja - le ti so imeli pravico do lova - ni kazalo grajati, pa četudi je bil njihov način ubijanja divjačine nečloveški. Lovci so imeli navado, da so zadeti živali, preden so ji izpustili kri, samo zlomili tilnik, niso pa ji tudi prerezali možganski mozeg, tako da je ta do svoje smrti dojemala vse bolečine. Čas še ni bil zrel za to vrsto socialne kritike, ki se je začela počasi uveljavljati šele po razpadu monarhije.

Kljub temu, da je število članov počasi, a stalno raslo, Stanič ni bil zadovoljen, kajti porast je bil za polovico nižji od tistega, ki ga je dosegalo linško društvo.⁶² Junija 1846 je goriško društvo štelu že

⁵⁰ Mogoče je Klančnik spisal svojo 45 strani dolgo brošuro (format 8") na pobudo iz Innsbrucka, kjer se je leta 1842 policijski komisariat po vzoru Münchenskega društva zavzemal za njegove namene in izdal celo vrsto ukrepov in odlokov proti mučenju živali. Perner, *JBMVT für 1843*, str. 12.

⁵¹ Rozman, Šimon Klančnik, *Drobtince*, 7, 1852, str. 120.

⁵² Na Koroškem sta jih delila kmetom in šolarjem okrajna komisariata v Beljaku in Kotljah/Kötschach. Perner, *JBMVT für 1864*, str. 44.

⁵³ Fradeneck, *Über Thierquälerei in sittlich-religiöser, rechtlicher und legislativer Beziehung*, Klagenfurt 1845.

⁵⁴ APG, AIRSAG, mapa 42 (akti 1845), Fradeneckovo pismo Goriški kmetijski družbi, 11. 6. 1845.

⁵⁵ Perner, *JBMVT für 1846*, str. 56.

⁵⁶ Stanič je za gotovo dobil iz Linza *Verzeichniß der bisherigen Mitglieder in dem Erzherzogthume Oesterreich o. b. Enns und dem Herzogthume Salzburg* (56 strani) in zelo verjetno tudi *Statuten des Vereins ...* (8 strani), ki jih je dalo tamkajšno društvo tiskati spomladi 1846.

⁵⁷ Stanig, Kurzer Bericht, *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 57-58; Noch einiges zum Berichte über den Verein gegen Thierquälerei in Görz, *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 83; *Novice*, 5, 1847, str. 64.

⁵⁸ Publikacije teh društev je uporabil Fister v svoji brošuri *Der Verein wider Thierquälerei*.

⁵⁹ Ker so italijanščino kot kulturni jezik Italijani v Avstrijski monarhiji uporabljali povsod, so morali biti spisi za italijanske izobražence prevedeni v italijanščino, čeprav so obvladali tudi nemščino.

⁶⁰ V Milanu so Zaglerjevi spisi postali predpisano šolsko berilo, ki so ga tiskali na stroške šolskega sklada. Perner, *JBMVT für 1946*, str. 45.

⁶¹ Fister, *Der Verein wider Thierquälerei*, str. 6.

⁶² Stanig, Kurzer Bericht..., *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str.

več kot 1000 članov.⁶³ Koliko jih je bilo leta 1847, ko je bilo na višku svoje dejavnosti, žal ni znano. Gotovo se je število članov precej povečalo, kajti Novice so vedno znova poročale o delovanju društva ter vabile bralce za vstop vanj. Še po Staničevi smrti se je v Idriji včlanilo 58 ljudi.⁶⁴ Novi zavetniki živali so prihajali iz cele Ilirije, h kateri so spadali Kranjska, Goriška, Koroška, Trst, Istra in Kvarnerski otoki, in tudi iz sosednjih dežel: Dalmacije, Štajerske in Italije. Na Goriškem se je včlanila pretežna večina izobražencev,⁶⁵ v rafineriji sladkorja pa poleg vseh uradnikov tudi večina obrtnikov in delavcev. Najbolj vestni podporniki društva so bili kameralni uradniki, ki so menili, da je "dolžnost vsakega pravega domoljuba s svojim članstvom podpreti namene društva".⁶⁶ Tudi po drugih ilirskih deželah in na Štajerskem so konzistoriji,⁶⁷ predstojniki okrajnih komisariatov⁶⁸ in okrožni uradi⁶⁹ ter trije samostani podpirali društvo s članarino in pridobivanjem novih članov. V Trstru so se včlanili celotna mesarska zbornica (60 mesarjev), komisija za nadzorstvo klavnic ter direktorji gimnazije, normalke in realke, slednji z vsemi profesorji. Magistrat pa je pobiral članarino ne samo od svojih svetnikov-članov temveč po celotnem mestnem območju in jo pošiljal v Gorico. Vnema za zaščito živali je bila v tem pristaniškem mestu tako velika, da je začel primorski gubernij toplo priporočati ustanovitev lastnega društva. Po Slomškovi zaslugi se je na Štajerskem včlanilo veliko število župnikov – samo ti so v letu 1846 prispevali čez 200 goldinarjev - in učiteljev, direktor normalke, finančno nadzorstvo,

ki je društvu naenkrat privedlo 50 članov.⁷⁰

Društvo in njegovi člani so odločno nastopili proti takrat običajnemu prevozu klavne živine (telet in ovac), ki ga je zelo nazorno opisal Stanič sam: "Prav posebno zverinsko okrutno ravnanje pri prevozu telet. Med večdnevnim prevozom iz gorskega sveta do deželne ceste v dolini so privezana na konje ali na kakšen drug boleč način. Tu čakajo žejna v vročini, dokler jih prevoznik čisto na gosto ne naloži na voz in nato odpelje v 2-3 dni vožnje oddaljeni Trst, kamor prispejo v usmiljenja vrednem stanju z navzdol visečimi telesi. Da marsikatero tele crkne od žeje in muke na dolgi poti in da ga potem prevoznik *pro forma* zakolje, sem v moji več kot desetletni duhovni službi ob deželni cesti večkrat doživel. Mogoče je to vzrok, da pogosto jemo rdečo in neokusno teletino. Nikoli nisem opazil, da bi uboge živali dobile na dolgi poti kakršnokoli okrepčilo, pa četudi bi bila to samo voda."⁷¹ Za prevoz so teletom zamašili gobce in jim tako trdo zvezali noge, da se jim je med vožnjo vrv zarezala do kosti. Pri prevozu so bile njihove glave otečene in podplute zaradi visenja navzdol ter obtolčene in ranjene, ker so pogosto udarjale ob kolesa in drsale ob cestni tlak. Münchensko društvo je za odpravo tega res grozljivega načina prevoza že 1842 predlagalo, da se na sredo vsakega voza "pritrdi dva približno pol čevlja oddaljena drogova in jih ovije s slamo, ki naj bo tudi na dnu voza".⁷² Nanju se nasloni glave stoječih ali ležečih telet in jih nato priveže s slamnatim pletivom, ne pa z ostro vrvjo. Leto pozneje je isto društvo predstavilo izboljšan voz, ograjen s stranskimi letvami, na katerem so lahko teleta popolnoma prosto stala. Litografijo tega voza⁷³ je Perner verjetno poslal Staniču, lastnik rafinerije sladkorja Hektor Ritter pl. Záhoni pa je kot premožen mož financiral izdelavo 12 takih vozov.⁷⁴ Enega od teh njih je Stanič podaril Tolmincem,⁷⁵ ostale pa so verjetno dobili tržaški mesarji in kmetje, ki so prevažali živino v Trst. Možno je, da je takrat tudi neki Okorn z Dolenjske dobil en voz, kajti Perner 1853 piše, da je ta "že pred leti začel na vozu z letvami prevažati klavno živino v Trst".⁷⁶ Sodeč po anonimnem članku v Novicah iz istega leta se v Ljubljani te navade niso oprijeli.⁷⁷

57-58.

⁶³ Perner, *JBMVT für 1846*, str. 58.

⁶⁴ [Bleiweis], Drugo pismice Goriški družbi zoper terpinčenje žival, *Novice*, 5, 1847, str. 78.

⁶⁵ K tem so spadali plemiči, meščani, uradniki, oficirji, duhovniki, profesorji, študenti in učitelji. Omembe vreden je še pristop družine Karla grofa Lodrona z znatnim prispevkom. Zanimivo je, da so se včlanili vsi profesorji filozofije in večina študentov ter vsi oficirji v Gorici stacioniranega bataljona princa Leopolda s feldmaršalom baronom Herbertom na čelu. Perner, *JBMVT für 1847*, str. 66.

⁶⁶ Staničevo pismo v: Noch einiges zum Berichte über den Verein gegen Thierquälerei in Görz, *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str..

⁶⁷ To so bili konzistoriji v Ljubljani, Št. Andražu/St. Andra (lavantinska škofija), Celovcu (krška škofija), Trstu, Kopru, Krku in Žadru. Na Krku se je že aprila 1846 včlanilo 29 oseb: stolni prošt in poznejši krški škof dr. Franjo Feretič (Ferretich: 1816-1893), ki je bil zelo aktiven v hrvaškem narodnem gibanju, ter večje število duhovnikov, učiteljev in učiteljic.

⁶⁸ Okrajni komisariati v Kopru, Poreču, Osojah/Ossiach, Trbižu/Tarvisio, Žičah, Turjaku in Žužemberku ter na Goriškem v Červinjanu/Cervignano, Kojskem in Tržiču/Monfalcone. Na Osojah je društvo pridobilo 21 članov, med njimi predstojnika komisariata in šest uradnikov.

⁶⁹ Okrožni uradi v Celovcu, Beljaku in v Gorici. Ti so svojim komisariatom priporočali, da se včlanijo v društvo.

⁷⁰ Staničevo pismo v: Noch einiges zum Berichte über den Verein gegen Thierquälerei in Görz, *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, št. 83; Perner, *JBMVT für 1846*, str. 58-59, 70; Perner, *JBMVT für 1847*, str. 66.

⁷¹ NUK, MS 1387, Stanig, pismo Pernerju, 21. 2. 1845, v: Perner, *JBMVT für 1844*, str. 47.

⁷² Perner, *JBMVT für 1842*, str. 9; 1 bavarski čevlj = 29,19 cm.

⁷³ Perner, *JBMVT für 1843*, str. 50. Litografijo so objavili v večjih bavarskih vladnih časopisih.

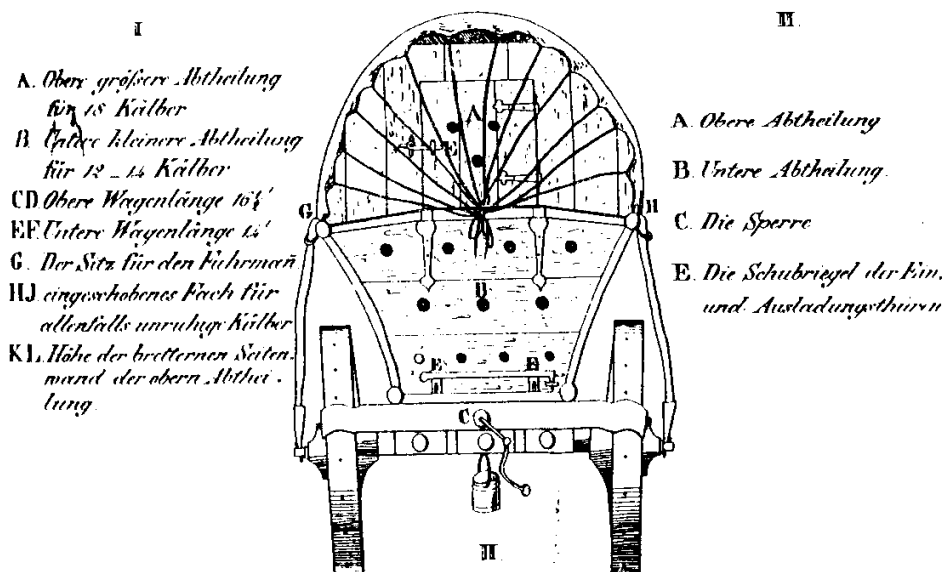
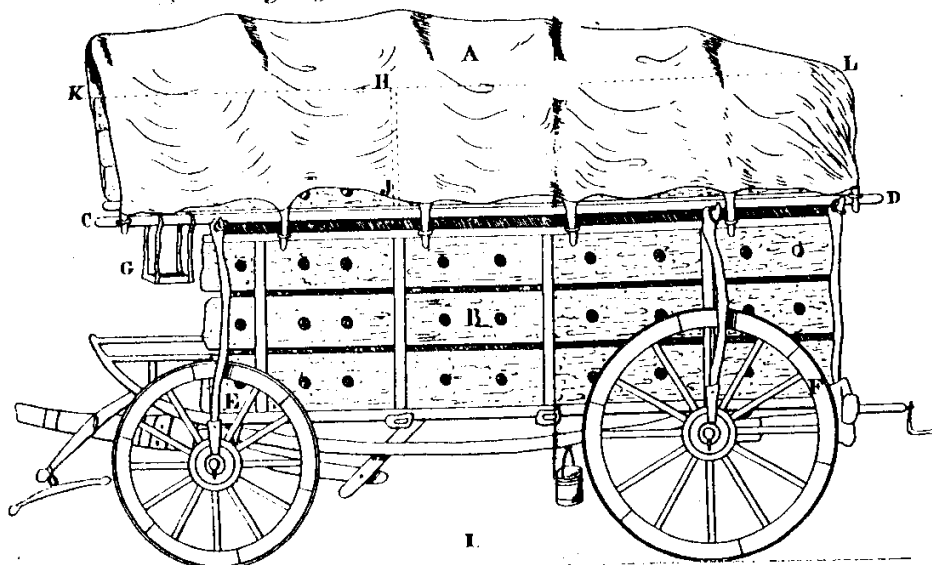
⁷⁴ Perner, *JBMVT für 1846*, str. 58.

⁷⁵ Levec, *Valentin Stanič, Feuilleton iz Soče*, str. 16.

⁷⁶ Perner, *JBMVT für 1852 und 1853*, str. 60.

⁷⁷ B - k, Še enkrat o miloserčnosti do žival, *Novice*, 11, 1853, št. 206.

*Ansicht eines zum Transport eingebundener Kälber
geeigneten Wagens*

- A. Obere größere Abtheilung
für 18 Kälber
B. Untere kleinere Abtheilung
für 12 - 14 Kälber
CD Obere Wagenlänge 10'4"
EF Untere Wagenlänge 14'
G. Der Sitz für den Fuhrmann
HJ eingewohobenes Fäch für
allenfalls unruhige Kälber
KI. Höhe der bretternen Seiten-
wand der obern Abthei-
lung.

- A. Obere Abtheilung
B. Untere Abtheilung
C. Die Sperre
E. Die Schubriegel der Ein-
und Ausladungsthüre

Bemerkung.

Über die Abtheilung A eine Plache, unter dieser auch Luftlöcher, wie sie bey der Abtheilung B ange-
zeigt sind, oder nach Belieben Latten statt der Bretter mit Luftlöchern, im Sommer heiser Latten
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, etwas gekrümmt, damit die Flüssigkeit abläuft. 2. Die Breite verschieden nach Verschiedenheit der
Kälber, Wege u. d. gl. jedenfalls so breit, daß die Kälber der Breite nach stehen und liegen können.
Ebenso versteht es sich von selbst, daß auch die Länge und Höhe, überhaupt die ganze Größe des
Wagens nach Umständen geändert werden kann. Für kleinere Kälbertransporte ist leicht und mit gerin-
gen Kosten eine ähnliche der Zahl der Kälber entsprechende Vorrichtung an jeden gewöhnlichen Wagen
anzubringen

Litografija voza za prevoz prostostoječih telet iz Königl. Bayerischer Intelligenzblatt von Niederbayern iz leta 1843. Litografijo je izdelalo Münchensko društvo proti mučenju živali in odtise brezplačno delilo ter objavilo v bavarskih vladnih časopisih. Po tej predlogi so v Gorici izdelali 12 vozov za prevoz prostostoječih telet. Prikazani voz naj bi bil dovolj velik za prevoz 30-32 telet: 18 v zgornjem delu, dolgem 4,8 m, in 12-14 v spodnjem delu, dolgem 4 m. Deske z luknjami so primerne za zimo, za poletje pa so bile bolj priporočljive letve. Plahta naj bi tako pozimi kot poleti ščitila živino pred dežjem, snegom in vročim soncem. Gradnja novega voza naj bi stala 18 goldinarjev, adaptacija že obstoječega pa 6-12 goldinarjev.

Tržaška komisija za nadzorstvo klavnic je že pri vstopu v društvo obljubila "ukinitev nečloveškega ravnanja s klavno živino".⁷⁸ Tudi 60 mesarjev se je verjetno včlanilo v društvo, ker so se z nameravnimi spremembami strinjali in si od njih obetali ekonomske prednosti. Z uporabo novih vozov za prevoz manjše klavne živine se je zmanjšalo ne samo število na poti mrcvarjenih, zbolelih ali celo poginulih živali, temveč tudi verjetnost od mrčesa okuženega mesa. Zdravo meso so lahko boljše in za višjo ceno prodajali. Izgleda, da so si vzeli k srcu razlage živnozdravnikov, da meso trpinčenih živali škoduje zdravju.⁷⁹ Ne vemo pa, če je to spoznanje privedlo tudi do hitrejšega in manj mučnega zakola živine.

V koliko je uspelo omiliti trpljenje goveda, ki so ga včasih tudi po več tednov nezadostno hranjenega in napajanega ter neusmiljeno pretepanega brez kakršnegakoli počitka gnali tako dolgo, "da je eno ali drugo zaradi predolge hoje odvrlo parklje in se s krvavečimi nogami ter neznosnimi bolečinami vlačilo naprej",⁸⁰ ni znano. Prav tako ni znano, če so pripravili kmete in voznike do tega, da so svojim vpregam nalagali manj težke tovore in jim na poti dajali hrano in pijačo. Stanič, ki so se mu preobložene in žejne živali smilile, se je večkrat tudi osebno zavzel zanje. Poskrbel je, da so kmeta, ki je na solkanski cesti neusmiljeno udrihal po svojih konjih, ker niso mogli speljati preobloženega voza, kratkomalo zapri.⁸¹ Verjetno je bil on tisti "plemenit mož, ki se mu kljub njegovemu visokemu položaju in mnogoštevilnim poslom ni zdelo pod častjo in premalo pomembno, da je dal na lastne stroške postaviti korita za napajanje živine."⁸² Toda graje vredno je, da so se nekateri iz te skrbi norčevali in da so bili med njimi tudi taki, ki so korita ukradli.⁸³

Stare odloke, ki so šli v pozabo, so začeli znova uvajati leta 1846 in prestopke kaznovati z denarno ali zaporno kaznijo.⁸⁴ To je n.pr. veljalo za prepoved lova na ptiče za časa valjenja in jemanja jajc iz ptičjih gnezd ter prodaje malih poljskih in gozdnih živali za časa vzreje mladičev, ki jih je v letih 1838 in 1841 izdal ilirski gubernij.⁸⁵ Novi odloki in od-

redbe, ki so jih morda izdale oblasti, niso zabeleženi. Primorski in ljubljanski gubernij gotovo nista izdala nobenega zakona za zaščito živali, drugače bi Perner poročal o njih. Uredb, ki so jih izdajale nižje oblasti, ljudstvo večinoma ni upoštevalo, kajti Stanič je v poročilu 6. septembra 1846 tožil: "Žalostno pa je, da društvo, kljub hvalevrednim energičnim odlokom za odpravo najbolj hudih mučenj živali, ki jih je izdalo c. k. okrožno glavarstvo v Gorici, še vedno nima zaželene in ustrezne podpore, tako da nekateri poskusi preprečevanja najbolj grobih in razširjenih mučenj živali kot je prevoz tisočih telet v klavnice še niso privedli do zaželenega uspeha."⁸⁶ V ostali Iliriji z izjemo Trsta gotovo ni bilo nič bolje, dočim so v drugih deželah monarhije pridno uvajali zakone in z visokimi globami ter celo zaporom skrbeli za njihovo izvajanje,⁸⁷ da bi zagotovili bolj human prevoz klavne živine. Društva pa so odlikovala z diplomami in denarnimi nagradami tiste, ki so s svojimi dejanji preprečevali in lajšali trpljenje živali.⁸⁸

Mogoče bi goriškemu društvu res uspelo odpraviti ali vsaj odločno omiliti v ljudstvu globoko zakoreninjene trdosrčne načine ravnanja z živalmi, če bi imeli za to več časa. A komaj je Stanič začel svoje delo, že ga je prekinila smrt. Zato se res ni veliko spremenilo, sem ter tja že kakšna malenkost, a nič bistvenega. Društvu je sicer uspelo seznaniti ljudi z nujnostjo boljšega ravnanja z živalmi, a njihovega, mučenja ni uspelo odpraviti, ne preprečiti kriminalnih nagnjenj, prav tako ne vzgojiti novega bolj humanega človeka ter ustvariti svet brez pretepanja, zadajanja telesnih poškodb, uboja in umora. A če se zavetniki živali sploh ne bi poskusili postaviti v bran živali, če ne bi začeli uvajati zakonov za njihovo zaščito, pa naj so bili ti še tako pomanjkljivi in naj so jih ljudje še tako kršili, bi se živalim godilo še slabše. Živinarstvenikom moramo šteti v dobro, da so želeli usmeriti razvoj v pravo smer, skladno z živalmi in naravo, da so se trudili izboljšati odnos do sočloveka. Njihova vera v moč vzgoje in javnega mnenja je bila nerealistična, a hvalevredna.

Staničev portret

Za podporo, ki je bilo goriško društvo proti mučenju živali deležno od münchenskega društva, se je hotel Stanič oddolžiti in je zato predlagal, da bi sedem njegovih najbolj zaslužnih mož sprejeli med častne oziroma dopisne člane Goriške kme-

⁷⁸ Staničevo pismo Pernerju neznanega datuma, verjetno maja-junija 1846, v: Perner, *JBMVT für 1846*, str. 59.

⁷⁹ Münchensko društvo je bavarski vladi predložilo 51 zdravniških atestov, da mučenje živali škoduje njihovega zdravju in mesu. Perner, *JBMVT für 1846*, str. 37.

⁸⁰ Fuster, *Der Verein wider Thierquälerei*, str. 18.

⁸¹ [Levec], *Valentin Stanič, Feuilleton iz Soče*, str. 25.

⁸² Levec piše, da "je [Stanič] nad Solkanom pod Svetu Goru dal narediti korito in korec, da so lahko vozniki svojo upehano živino napajali". [Levec], *Valentin Stanič*, str. 25.

⁸³ Fuster, *Der Verein wider Thierquälerei*, str. 18.

⁸⁴ Perner, *JBMVT für 1845*, str. 42.

⁸⁵ Podobne uredbe je 1838 in 1839 izdal tudi štajerski gubernij. Anton Martin Slomšek, *Postave za ptičji lov, Drobntince*, 1, 1846, str. 175.

⁸⁶ Stanig, *Kurzer Bericht, Illyrisches Blatt*, 29, 1847, str. 58.

⁸⁷ Tozadevne odloke so izdali na Tirolskem 3. junija 1842 (Perner, *JBMVT für 1842*, str. 11), v Milanu 19. maja 1843 (Perner, *JBMVT für 1847*, str. 49), v Linzu 23. maja 1845 in v Salzburgu 23. junija 1845 (Perner, *JBMVT für 1845*, str. 14).

⁸⁸ Perner, *JBMVT für 1847*, str. 50-51.

tijske družbe.⁸⁹ Prošnji je ta le delno ugodila: 2. julija 1846 je sprejela za člana samo dva, predsednika princa Eduarda in njegovega namestnika Pernerja in jima poslala društveni diplom. Perner se je v Gailovem spremstvu odpravil v Gorico, kjer so ga 13. julija slavnostno sprejeli nadškof Lušin in grof Gleisbah kot predsednika kmetijske družbe in društva proti mučenju živali, Stanič in drugi, Perner pa jim je v zahvalo predal pisma princa Eduarda.⁹⁰ Slikar Wilhelm Gail (1804-1890), znan predvsem po arhitekturnih upodobitvah, je ob prireditvah našel čas, da portretira Staniča. Po vrnitvi v München je po njegovi risbi grafik Ignaz Fertig (1809-1858) napravil litografijo in J. B. Kuhn celo vrsto odtisov. Koliko jih je bilo, ni znano. Vsaj enega, če ne več, je dobil Stanič, ostali pa so skupaj s portreti drugih zaslužnih zaščitnikov živali "viseli v društvenih prostorih v Parizu, na Dunaju, v Linzu, Hannoveru, Frankfurtu itd."⁹¹ V Parizu so viseli v mestni hiši v prostorih društva, v Münchnu pa verjetno v Pernerjevem stanovanju, ki so ga uporabljali kot društveno centralo.

Staničeva zagnanost za humanitarne namene, predvsem za ustanovitev društva proti mučenju živali in njegovo izredno predano in zavzeto delovanje zanj, je obrodilo čisto nepričakovan sad – njegovo sliko. Samo zato danes vemo, kako je izgledal. Na portretu so kljub starosti 72 let njegove oči še žive in prodorne, z obraza pa odseva njegova neutrudna volja. O njegovem izgledu v mladosti lahko samo ugibamo. Prav tako lahko ugibamo o usodi njegovih litografij. Eno je Stanič podaril Bleiweisu "v prijateljski spominik",⁹² ena je verjetno ostala v Gorici,⁹³ mogoče v gluhonemnici,

a obe sta izginili.⁹⁴ Eno litografijo, mogoče edino, ki še obstaja, hrani Münchenski mestni muzej.⁹⁵ Odtis na kartonu v velikosti folije (približno DINA4) je v dobrem stanju, le na kartonu je nekaj rjavih starostnih madežev.

Litografija Valentina Staniča, delo grafika Ignaza Fertiga po risbi Wilhelma Gaila iz l. 1846. Pod portretom sta njegov podpis v gotici in podatek: "erzbischöflicher Canonicus und Dom Scholast in Görz, Gründer des Taubstummeninstituts u. des Vereins gegen Thierquälerei in Illyrien, geb. d. 12. Febr. 1774." (Münchner Stadtmuseum)

Po Staničevi smrti

S Staničevo nepričakovano in prerano smrtjo 29. aprila 1847 je Goriška izgubila enega svojih najbolj zaslužnih mož, društvo proti mučenju živali pa svojo dušo in gonilno silo. V svoji oporoki mu je Stanič sicer zapustil 1100 goldinarjev,⁹⁶ a s tem ni rečeno, da je delovalo še naprej. Zelo verjetno je počasi zaspalo, kajti gotovo ni bilo nikogar, ki bi

⁸⁹ Poleg predsednika društva Eduarda princa Saxen-Altenburškega in njegovega namestnika dr. Pernerja je predlagal še slikarja Gaila, tajnika in avtorja Zaglerja ter tri druge osebe. APG, AIRSAG, mapa 43 (akti 1846), Staničevo pismo Goriški kmetijski družbi, 10. 5. 1846.

⁹⁰ NUK, MS 1387, Staničevo pismo Bleiweisu, 4. 8. 1846.

⁹¹ Perner, *JBMVT für 1848 und 1849*, str. 48.

⁹² Bleiweisov pristavek, v: Življenje korarja gosp. Valentina Staniča (Po dohtarju Švabu.), *Novice*, 5, 1847, str. 208. Bleiweis je po njej naročil lesorez, ki ga je objavil v Valentin Stanig v *Koledarček slovenski za prestopno leto 1856*, str. 17.

⁹³ To sklepam iz podatka, da je znani avstrijski alpinist in avtor Purtscheller dobil nekaj fotografij Staničevega portreta od bivšega predsednika goriške sekcije Nemškega in avstrijskega planinskega društva. Eno od njih je podaril elitnemu planinskemu društvu Oesterreichischer Alpen-Club, katerega člani so bili že od nekdaj samo vrhunski alpinisti, da so jo razstavili v društveni knjižnici na Dunaju. Purtscheller, Eine Erinnerung an Valentin Stanig, *Oesterreichische Alpenzeitung*, 20, 1898, str. 170-171; Purtscheller je dobil fotografije najpozneje 1894, ker je tega leta prvič objavil izrez Staničevega portreta v svojem članku Zur Entwicklungsgeschichte des Alpinismus und der alpinen Technik. *Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins*, 25, 1894, str. 100.

⁹⁴ Ena od teh litografij je obstajala še 1928, ker je takrat Mal objavil njeno sliko v precej manjšem formatu, spodaj odrezano in slabe kakovosti v *Zgodovini slovenskega naroda*, str. 350.

⁹⁵ Litografija Valentina Staniča v: MStM, MS, Cat. Bd. IV, Nr. 977, Carton Nr. 97. Za opozorilo nanjo se zahvaljujem prof. dr. Petru Zimmermannu.

⁹⁶ ASG, TTCFG, mapa 18 (testamenti 1847), Stanig, Valentin, kodicil k oporoki, 27. april 1847.

se z enako vnemo in tako nesebično kot on gnal za koristno stvar. Fister, ki ga je nasledil kot podpredsednik društva, bi mogoče uspel voditi društvo naprej, a je zaradi nastopa profesure na dunajski univerzi že septembra zapustil Gorico. Poročanje o društvu in njenem delovanju je zamrlo: Novice so utihnile, Perner se je v svojih letnih poročilih le od časa do časa spominjal preteklih dogodkov. Po njegovi izjavi iz leta 1864 se je goriško društvo združilo z dunajskim, ki je imelo podružnice po celem cesarstvu, menda tudi na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem,⁹⁷ a bi bilo treba to še preveriti. Nedvomno je vlogo goriškega društva v Trstu in okolici prevzelo leta 1852 ustanovljeno zelo uspešno tržaško društvo proti mučenju živali.⁹⁸ A to se nikakor ni štel za njegovega naslednika, saj je po njihovi izjavi pobudo zanj dalo dunajsko društvo.⁹⁹ Leta 1860 je štel 23 članov iz Gorice in štiri iz Ljubljane, med njimi Bleiweisa,¹⁰⁰ dve leti pozneje pa kot častnega člana tudi lastnika rafinerije sladkorja v Gorici Hektorja Ritter pl. Záhoniya, torej vsaj dva moža, ki sta za časa Staničevega življenja aktivno sodelovala pri goriškem društvu proti mučenju živali.

Bleiweis je imel preveč drugega dela in obveznosti, da bi lahko prevzel Staničevo vlogo. Kljub temu, da v Novicah ni več objavljajl člankov z živinodarstveno tematiko, je poskrbel, da je Miloserčnost še večkrat izšla, zadnjič v četrti nakladi leta 1849.¹⁰¹ Ostal je tudi v stikih s Pernerjem. Predsednik münchenskega društva, bavarski princ Adalbert, mu je 1853 podelil "v znanje priznanja za izkazano humanitarnost"¹⁰² društveno bronasto medaljo. Tega leta so se v Novicah spet začeli pojavljati članki proti mučenju živali.¹⁰³

Danes o društvu, ki je kratko število let delovalo po celi Iliriji, na Štajerskem, v Dalmaciji in celo v Italiji ter si z veliko vnemo in predanostjo prizadevalo izboljšati življenske pogoje živali, v Gorici ni nobenih sledov. V arhivih, razen mogoče

v arhivu stolnice, ki je že dalj časa nedostopen, ni nobenega gradiva o njem, v knjižnicah niti ene od brošur, tudi ne tistih v italijanščini, ki jih je društvo v tisočih izvodih zastonj delilo med ljudi. To žalostno dejstvo je eden od razlogov za nastanek tega članka.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

APG – Archivio Storico Provinciale di Gorizia

AIRSAG – Archivio dall' I. R. Società Agraria di Gorizia:

- mapa 42 (akti 1845): Fradeneck, dr. Constantin von, pismo Goriški kmetijski družbi, 11. 6. 1845.

- mapa 43 (akti 1846): Stanig, Val[entin], pismo Goriški kmetijski družbi, 10. maja 1846.

ASG – Archivio di Stato di Gorizia,

TTCPG – Testamenti del Tribunale Civico Provinciale di Gorizia:

mapa 18 (testamenti 1847): Stanig, Valentin, kodicil k oporoki s 27. aprila 1847.

MStM – Münchner Stadtmuseum.

MS – Maillinger-Sammlung:

Cat. Bd. IV, Nr. 977, Carton Nr. 97: Fertig, Ignaz, litografija Valentin Staniča iz l. 1846 po risbi Wilhelma Gaila.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Rokopisni oddelek:

MS 956: Arbeitsbuch der Josef Blasnik'schen Buchdruckerei 1845-1853.

MS 1387: Luschin, Franz Xav[er]: pismo Bleiweisu s 1. 7. 1847; Stanig, Val[entin]: pismo Bleiweisu s 4. 8. 1846.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

JBMVT = Jahres-Bericht des Münchner-Vereins gegen Thierquälerei.

Novice = Kmetijske in rokodelske novice.

SBL = Slovenski biografski leksikon.

Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschaftsgesellschaft in Krain. Jahrgang 1846.

Ansicht eines zum Transport ungebundener Kälber geeigneten Wagens, Königl. *Bayerisches Intelligenz-Blatt von Niederbayern*, 2, 1843, Beilage zu Nr. 37 vom 16. September.

B – k: Še enkrat o miloserčnosti do žival, *Novice*, 11, 1853, št. 206.

Bleiweis, Janez: Valentin Stanig. *Koledarček slovenski za prestopno leto 1856*, str. 17-26.

[Bleiweis, Janez]: Drugo pismice Goriški družbi zoper terpinčenje žival. *Novice*, 5, 1847, št. 78, 19. maja.

[Bleiweis, Janez]: *Novice*, 5, 1847, št. 64.

⁹⁷ Perner, *JBMVT für 1862 und 1864*, str. 41.

⁹⁸ Società Triestina contro il maltrattamento degli animali, ki se je 1860 preimenovala v Società Zoofila Triestina.

⁹⁹ *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*, 3, 1862, str. 65.

¹⁰⁰ *Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*, 1, 1860, str. 41. Možno je, da je bil Bleiweis član že vse od ustno-vitve društva, a tega danes ne moremo več preveriti. Tržaško društvo proti mučenju živali je začelo že 1853 izdajati lasten letopis, a se izvodi do leta 1860 niso ohranili. Prvi seznam članov, ki nam je na razpolago, je iz tega leta.

¹⁰¹ Gspan, Stojan Mihael, *SBL III*, Ljubljana 1971, str. 491.

¹⁰² Dr. Demeter Bleiweis vitez Trsteniški, Dr. Janez Bleiweis kot zdravnik in živinozdravnik, v: *Bleiweisov zbornik*, str. 323. Dve navedbi v tem članku sta napačni: medalje ni podelil "bavarski vojvoda Max" temveč "bavarski princ Adalbert", Bleiweis je ni dobil za brošuro *Miloserčnost*, ker je ni spisal on, temveč Stojan. Perner, *JBMVT für 1852 und 1853*, str. 53.

¹⁰³ *Novice*, 11, 1853, str. 206; *Novice*, 12, 1854, str. 242.

- Bleiweis vitez Trsteniški, dr. Demeter: Dr. Janez Bleiweis kot zdravnik in živinozdravnik. *Bleiweisov zbornik* (ur. dr. Josip Tominšek), Ljubljana 1909, str. 320-327.
- Fradeneck, dr. Constantin von: *Über Thierquälerei in sittlich-religiöser, rechtlicher und legislativer Beziehung*, Klagenfurt 1845.
- Füster, Anton: *Der Verein wider Thierquälerei*. Wien 1846.
- [Gail, Wilhelm]: *Pfennig Bilder, mit Geschichten für Kinder*, München 1845. V slovenskem prevodu: *Kratke povesti za mladino*, Ljubljana 1845 in 1846.
- Gspan, Alfonz: Stojan, Mihael. *SBL III*, Ljubljana 1971, str. 491.
- Kidrič, Francè: Füster (Fister) Anton, *SBL I*, Ljubljana 1925-1932, str. 192-193.
- Koblar, Francè in Gspan, Alfonz: Stanič (Stanig) Valention, *SBL III*, Ljubljana 1971, str. 439-442.
- Koblar, Francè in Premrl, Stanko: Levičnik, Jernej. *SBL I*, Ljubljana 1925-1932, str. 648-650.
- [Levec, Fran -] Paulus: *Valentin Stanič, Feuilleton iz Soče*. Gorica 1873.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje 1928.
- Noch einiges zum Berichte über den Verein gegen Thierquälerei in Görz., *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, št. 83-84.
- Novice*, 3, 1845; 4, 1846; 5, 1847; 11, 1853; 12, 1854.
- Perner, dr. Ignaz: *JBMVT für 1842; 1843; 1844; 1845; 1846; 1847; 1848-1849; 1852-1853; 1862-1864*.
- Peterlin-Neumaier, dr. Tanja: 200-letnica prvenstvenega vzpona (Watzmann). *Planinski vestnik*, 99, 1999, str. 242-246.
- Peterlin-Neumaier, dr. Tanja: Grossglockner praznuje 200-letnico. *Planinski vestnik*, 100, 2000, str. 304-309.
- PSZT (*Pubblicazioni della Società Zoofila Triestina*), 1, 1860; 3, 1862.
- Purtscheller, Ludwig: Eine Erinnerung an Valentin Stanig. *Oesterreichische Alpenzeitung*, 20, 1898, str. 170-171.
- Purtscheller, Ludwig: Zur Entwicklungsgeschichte des Alpinismus und der alpinen Technik. *Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins*, 25, 1894, str. 95-176.
- Rozman, Jožef: Šimon Klančnik. *Drobtince*, 7, 1852, str. 115-121.
- Slomšek, Anton Martin: Postave za ptičji lov. *Drobtince*, 1 1846, str. 174-175.
- Slomšek, Anton Martin: Valentin Stanig. *Drobtince*, 3, 1848, str. 81-91.
- Stanig, [Valentin]: Kurzer Bericht über den Görzer Verein wider die Thierquälerei. *Illyrisches Blatt*, 29, 1847, št. 57-58, 61-62, 66.
- [Stojan, Mihael]: *Miloserčnost do žival*. Ljubljana 1846.
- Štrubelj, Albina: Ljudska vednost o domačih živalih in tuja učenost na naši zemlji. *Traditiones*, 25, 1996, str. 453-460.
- Urdich, Antonio: Sul maltrattamenti delle bestie. *Calendario per l'anno comune 1846 dall' I. R. Società Agraria di Gorizia*, str. 27-34.
- Valentin Stanič, prvi alpinist v *Vzhodnih Alpah* (ur. Stanko Klinar), Ljubljana 2000.
- Velčić, dr. Franjo: Feretić, Franjo Anijan. *Hrvatski biografski leksikon IV*, Zagreb 1998, str. 166-167.
- Zagler, J. J.: *Pflichten gegen die Thiere*. München 1844.
- Življenje korarja gosp. Valentina Staniča (Po dohtarju Švabu.). *Novice*, 5, 1847, št. 203-204, 207-208.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Ein Versuch zur Verbesserung der Behandlung der Tiere durch den Menschen - *Görzer Verein wider Thierquälerei* 1845-1847

Nach der Gründung des ersten Tierschutzvereins in England im Jahre 1824 entstanden solche Vereine auch in einigen deutschen Ländern. Im Jahre 1842 wurde der Münchner Verein gegen Thierquälerei, der seine Aktivitäten bald in ganz Europa entfaltete, gegründet. Als der Görzer Domherr Valentin Stanič (Stanig, 1774-1847), der sich einen Namen als Humanist, Dichter, Volkslehrer, Förderer der slowenischen nationalen Wiedergeburt und Alpinist gemacht hatte, im Winter 1845 davon erfuhr, trat der er diesem sofort bei.

Gleichzeitig bereitete er die Gründung eines eigenen Vereins in Görz (slowenisch Gorica) vor, der seine Tätigkeit schon im Juni aufnahm, konstituierte sich aber erst in der Generalversammlung am 14. Februar 1846. Dadurch entstand nicht nur der erste Tierschutzverein im slowenischen Siedlungsgebiet sondern auch in der k.k. Monarchie und war, weil Görz heute in Italien liegt, auch der erste Verein dieser Art in Italien. Mitglieder rekrutierten sich vorwiegend aus gebildeten Kreisen; zu ihnen zählten Adelige, Bürger, Gubernial- und Kreisräte, Beamte, Offiziere, Fabrikanten, zwei Bischöfe, vier Pröbste, Priester, Lehrer, Professoren und Studenten.

Der Zweck des Vereins war es, das unnötige und sinnlose Quälen der Tiere abzuschaffen. Besonderes Augenmerk galt den geknebelten und gebundenen Kälbern und Schafen, die beim Trans-

port zum Schlachthof mehrtägige unbeschreibliche Qualen litten und wenn nicht schon tot, dann in einem erbärmlichen gesundheitlichen Zustand den Bestimmungsort erreichten. Auch das Los der Zugtiere, die viel zu schwere Lasten zu ziehen hatten und dabei meistens weder getränkt noch gefüttert wurden, sollte verbessert werden. Die Tierschützer versuchten, eine zweckmäßigere und schnellere Tötung der Schlachttiere herbeizuführen sowie das Quälen der Tiere zur menschlichen Belustigung abzuschaffen. Sie waren bestrebt, die Menschen in Bezug auf ihre Behandlung der Tiere und dadurch auch in ihrer Einstellung zu den Mitmenschen zu verbessern, wodurch ihrer Meinung nach eine humanere Gesellschaft frei von Gewalttaten und Verbrechen entstehen würde.

Zum Erreichen dieser Ziele setzte man vor allem auf Überzeugungs- und Belehrungsarbeit. Lehrer und Seelsorger nahmen sich vor allem der Jugend mit Hilfe von geeigneten Schriften, die der Verein kostenlos verteilte, an. Der Sekretär der Krainer Landwirtschaftsgesellschaft in Ljubljana Tierarzt Dr. Janez Bleiweis berichtete ausgiebig über die Ziele und die Arbeit der Tierschützer in der Vereinszeitschrift *Novice*, deren Herausgeber er war, und regte den Pfarrer und Schriftsteller Mihael Stojan an, das einzige Werk auf Slowenisch, die Broschüre *Miloserčnost do žival* (Mildherzigkeit gegen die Tiere), die 1846 auf Kosten der Landwirtschaftsgesellschaft gedruckt wurde, zu schreiben. Der Bischof von Lavant Anton Martin Slomšek, der den Verein ideell und finanziell unterstützte, warb schon in der ersten Nummer seines Jahrbuchs *Drobtince* (Brosamen) für eine humanere Behandlung der Tiere. In Görz verfasste der Kanzler der Erzdiözese Anton Urdich für den Kalender der Görzer Landwirtschaftsgesellschaft für 1846 einen Aufsatz gegen Tierquälerei.

Ein Teil der benötigten Broschüren wurde in München, Mailand und in Ljubljana eingekauft. Vom Münchner Tierschutzverein wurden die Jahresberichte, J. J. Zaglers *Pflichten gegen die Thiere* und Wilhelm Gails *Pfennigbilder, mit Geschichten für Kinder*, aus Mailand die italienische Übersetzung der ersten zwei Werke und *Compassione verso le Bestie, Novelline* und aus Ljubljana *Miloserčnost* bezogen. Der Verein ließ das außerordentlich ansprechende Kinderbuch von Gail in slowenischer und italienischer Übersetzung in Ljubljana drucken. In Görz verfasste der Theologieprofessor Dr. Anton Fuster eine eigene Schrift *Der Verein wider Thierquälerei*, die 1846 auf Kosten des Vereins in Wien gedruckt wurde. Die vom Verein selbst verlegten (über 13.000 Exemplare) und die eingekauften Broschüren verursachten dem Verein, obwohl die Anzahl der Mitglieder und damit die Einnahmen durch Mitgliedsbeiträge (30 Kreuzer/Jahr) ständig wuchsen – im

Juni 1846 waren es schon 1000 -, trotz Spenden, vor allem seitens der Steiermärkischen Geistlichkeit, ein erhebliches Defizit (über 60%).

Die Tätigkeit des Vereins erstreckte sich auf ganz Illyrien, zu dem das Küstenland, Krain, Kärnten, Istrien und Quarnerinseln gehörten, und auf Steiermark, Dalmatien und das benachbarte Lombardisch-Venetianische Königreich. Im Görzer Gubernium trat dem Verein die überwiegende Mehrheit der gebildeten Bevölkerung, in der Zuckerraffinerie auch die meisten Handwerker und Arbeiter bei. Konsistorien, Bezirkskommissariate, Kreisämter sowie Klöster in Illyrien und Steiermark unterstützten den Verein mit Beiträgen und der Anwerbung neuer Mitglieder. In Triest erfreute sich der Verein besonders großen Zulaufs: Magistratsräte, Schuldirektoren, Studenten, die gesamte Metzgerinnung (60 Metzger) und die Viehschlacht-Aufsichts-Kommission traten dem Verein bei.

Um die Schlachttiere ungebunden und freistehend transportieren zu können, finanzierte der Görzer Zuckerfabrikant Ritter von Záhoni den Bau von 12 Transportwagen nach dem Münchner Muster, die den Viehtransporteuren übereignet wurden (Einen davon schenkte Stanič Bauern aus Tolmin). Die Triester Metzger versprachen, wohl aus wirtschaftlichen Überlegungen, die "Abstellung der unmenschlichen Behandlung des Schlachtviehes." Um den Durst der Zug- und anderer Tiere stillen zu helfen, ließ Stanič auf eigene Kosten in der Nähe von Görz Wassertröge zum Tränken der Tiere aufstellen.

Von der Obrigkeit wurden die schon in Vergessenheit geratene Verordnungen, so z. B. zum Schutz der brütenden Vögel und der kleinen Feld- und Waldtiere, wieder angewandt und neue Verordnungen zum Schutz der Tiere erlassen. Obwohl bei der Missachtung der Gesetze Geld- bzw. Arreststrafen verhängt wurden, hatten diese wenig Erfolg, da Leute von alten Gewohnheiten ungerne abließen.

Staničs Einsatz für die Abschaffung von Tierquälerei führte zur Entstehung seines einzigen Portraits, das im Juli 1846 von dem Architekturmaler Wilhelm Gail in Görz geschaffen wurde. Mindestens einen lithographischen Abdruck bekam Stanič, andere hingen zusammen mit Portraits anderer verdienten Tierschützer in den "Vereinslocalen in Paris, Wien, Linz, Hannover, Frankfurt etc."

Am 27. April 1847 starb unerwartet Valentin Stanič und bald danach hörte die Tätigkeit des Vereins auf. In der kurzen Zeit von zwei Jahren, in denen er bestand, ließen sich weder die Tierquälereien beseitigen noch wurde eine bessere humanere Gesellschaft geschaffen. Aber ein lobenswerter Versuch wurde gemacht.